

glede na pomembnost za celotno idejo, skoraj enako visoka in izražena enako prizadeto. Besedni fond teh stavkov je zelo stvaren. Nekateri pojmi (npr. smrt) so morda pomensko preveč obremenjeni.

Pripovedni element, ki ga uporabljata predvsem Pesnik in Zbor, ima tudi nekaj značilnosti izpovednega izraza, npr. pogostni kratki stavki. Na splošno pa so stavčne konstrukcije bolj opisne, za spoznanje daljše in bolj logične.

France Novak

FRANC ZADRAVEC, MISKO KRANJEC (1908—1955).^{*} Franc Zadavec se je s svojo monografijo o delih Miška Kranjca do leta 1955 lotil literarno-zgodovinskega področja, ki je dokaj problematično in danes še premalo obdelano. V času, ki ga obravnava Zadavec, so se na Slovenskem križale najrazličnejše politične, kulturne in estetske koncepcije in ravno iz teh navzkrižij so se proti koncu tridesetih let izoblikovale že precej jasne naloge slovenskega umetnika. Zdi se, kot da bi bil ves razvoj slovenske umetniške misli in umetnikovega odnosa do tedanje stvarnosti zgoščen prav v delih Miška Kranjca; zato Zadavec v svoji študiji seveda ni mogel ostati le pri estetskem in stilno-kompozicijskem vrednotenju prvih pisateljevih del, ampak je prodrl globlje v njih svetovnonazorske in družbenopolitične osnove. Torej že zaradi področja samega, še posebej pa zaradi širokega, kompleksnega obravnavanja snovi zasluži Zadavčeva knjiga posebno pozornost.

Kranjčevo pisateljsko delo od prvih začetkov v gimnazijski dobi do sredine tridesetih let, kar je predmet Zadavčevega raziskovanja, skriva v sebi svojevrsten ideološki razvoj oziroma pričevanje o tem, kako je pisatelj prehajal iz idealističnega svetovnega nazora v marksizem. Na tej poti je Kranjec moral razrešiti celo vrsto ontoloških vprašanj in odnosov, obračunati je moral z najrazličnejšimi filozofskimi, političnimi in literarnimi smermi, kot so mu jih vsiljevali vzgoja, okolje, čas in tedaj veljavna literarna praksa. Že ob koncu dvajsetih let, torej v času, ko je zapuščal gimnazijo, so se v pisatelju močneje začele pojavljati svetovnonazorske dileme, ki so Kranjca preko krščanskega socializma in ob zavračanju katoliške dogmatike ter preko Heglovega svetovnega duha pripeljale v agnosticizem in personalizem. Od tod je le še korak do marksizma in do revolucionarne družbene angažiranosti. Zadavec zavestno išče tisto razvojno črto, po kateri je Kranjec prešel prepad med dvema diametralno nasprotnima svetovnima nazoroma. Korenine pisateljevega idealizma išče predvsem v okolju in vzgoji, ne vidi jih pa toliko v pisateljevi avtohtonosti, torej v njegovi prvobitni naravi, kakor jo je v otroških letih oblikovala z mistiko prepojena prekmurska revščina. Do urejanja *Ljudske pravice* je Kranjec vedno bolj trgal stike z vsemi oblikami klerikalizma in se usmerjal v levo. Zadavec v študiji odkriva zadosti prepričljivih dokazov za dejstvo, da je bilo to ideološko preusmerjanje rezultat pisateljeve lastne percepcije življenja, čeprav tudi tu dokaj teoretično vrednoti Kranjčevo kmetstvo kot oviro za njegov progresivni razvoj. Avtor zavrača ali pa vsaj ne upošteva možnosti, da bi bil mogel Miško Kranjec s stališča kmečkega izkoriščanca najprej zametavati obstoječe meščanske ideologije in se preko tega zametavanja do-

^{*} Franc Zadavec, Miško Kranjec (1908—1955), izdala in založila Pomurska založba ČZP Pomurski tisk v Murski Soboti 1965, opremil Janez Bernik.

kopati do revolucionarnosti, kot jo je diktirala Komunistična partija. Zato problematično zvenijo stavki, kot je na primer tale: »Kljub svojemu ‚kmetstvu‘ je bil torej tačas že odločno progresivno usmerjen« (str. 248), četudi pisec še na isti strani spet ugotavlja, da je pisatelj po svoji miselnosti »sovpadal z novo partijsko orientacijo po letu 1952, ki je združevala kmeta in delavca v skupno politično fronto«. Skratka, Zdravcu, kot se zdi, le težko gre v račun spoznavni razvoj od avtohtone kmečko-religiozne narave do zavestne marksistične revolucionarnosti, čeprav študija na koncu koncev dela vtis, da je bilo v Kranjčevem primeru vendarle tako. Zdravčevo razpravljanje o Kranjčevem ideološkem razvoju od pobožnega dijaka do urednika *Ljudske pravice* pa vzbuja pomisleke le v posameznostih oziroma tedaj, kadar eklektično seciramo njegove sodbe, v celoti pa njegova poglavja, ki zadevajo Kranjčevo svetovnonazorsko iskanje, pomenijo svojevrsten in vsekakor ustrezen prijem v raziskovanju novejše slovenske književnosti.

Večji del Zdravčeve monografije zavzema idejna in estetska analiza Kranjčevega opusa od prvih pisateljskih poskusov do romana *Os življenja* iz leta 1955. Kranjčevo pisateljsko prizadevanje je v vsej tej dobi potekalo v več smereh: v polmeščansko okolje se je spustil z romanom *Predmestje*, teoretično in praktično (v nekaterih novelah) je skušal razčistiti odnos do proletarske književnosti, sicer se je pa vedno znova vračal v kmečko problematiko rodnega Prekmurja. Iz Kranjčevih del in prav tako iz monografije je razvidno, da Kranjca proletarsko življenje z vsemi njegovimi družbenimi protislovji ali predmestje z malomeščansko ter jarogospoško mentaliteto tudi v večletni odsotnosti iz Prekmurja ni toliko asimiliralo, da bi mogel iz tega okolja podati neko globljo družbeno analizo z ustreznim umetniškim izrazom, ampak je ostal le pri patetičnem lirizmu v proletarskih novelah in pri suhoparnem poročanju v *Predmestju*, povsod pa pri šablonski tipizaciji oseb. Vsekakor ni slučaj, da iz teh let ravno novela *Na valovih Mure*, ki se dogaja v »čarobni« prekmurški pokrajini, kot pravi Zdravec, spada »med estetsko in vsebinsko najbolj dragocene tekste Kranjčeve krajše proze in med umetniško najbolj kvalitetne novele slovenskega novega realizma.« (Str. 129.) Kranjec je v tem času z vsemi svojimi koreninami tičal še globoko v močvirju onstran Mure in zato je moral kot literarni teoretik, predvsem pa seveda kot pisatelj razreševati bistveno vprašanje lastne pisateljske prakse in eno najvažnejših vprašanj tedanje slovenske proze nasploh. To je njegov odnos do ruralizma, ki ga tudi Zdravec podrobneje analizira kot idejno ter miselnospoznavno podstat Kranjčeve proze do leta 1955.

O pisateljevem razmerju do takratnih estetskih problemov na Slovenskem Zdravec obširneje razpravlja v poglavju *Odnos do sodobnih slovenskih umetnostnonazorskih smeri in do ruralizma*. Navaja nekatere članke v krščansko-socialni *Delavski pravici*, ki jih je napisal Miško Kranjec in v katerih avtor razlaga odnos do sodobne proletarske književnosti. Tu je Kranjec glede na proletarsko tematiko zagovarjal resničnost proti črno-belim metodam in proti vsiljivi tendenčnosti, priporočal »notranji naravni etos« ter »objektivno estetsko poustvarjanje človeka« nasproti »socialnemu sentimentalizmu« in »zlaganemu heroizmu«. Kranjec je po Zdravčevih ugotovitvah menil, naj literatura opisuje stvarni vset, svet povprečnega in naravnega človeka, ne da bi odklanjala progresivno družbeno tendenco, takšno na primer, kot se je pri Kranjčevih protagonistih kazala v njih socialnih vizijah. Nedvomno je tak literarni nazor,

kot to ugotavljal pisec monografije, teoretična osnova za nastajanje realističnih proznih del s pozitivno družbeno angažiranostjo.

Še posebej avtor v tem poglavju skuša osvetliti pisateljev odnos do ruralistične književnosti, oziroma tu in v naslednjih poglavjih odkrivati njegov latentni odnos do zemlje, kot ga izkazuje Kranjčeva proza do leta 1955. Po Zdravčevih navajanjih se je v tisti dobi ruralistična književnost močno razmahnila po Evropi in tudi pri nas, vendar pa je imela idealistični izvor in je pomenila obrambo pred marksistično miselnostjo. Taka piščeva sodba je seveda precej posplošena in subjektivna; treba je namreč upoštevati, da so pot ruralistične književnosti v tisti dobi kazala Slovincem močna umetniška dela, kot so Reymontovi *Kmetje*, Hamsunov *Blagoslov zemlje*, Ostensove *Klic divjih gosi*, Bojerjevi *Izseljenci* (te primere navaja tudi Zdravec), da je nadalje ruralizem tudi pri nas v takratnih razmerah pomenil vrnitev iz individualističnega ekspresionizma v stvarnost danega sveta in da so se končno tudi v književnosti na kmečko tematiko pojavljale progresivne socialistične ideje — spomnimo se samo na Vorančevo obravnavanje kmečkega problema, čeprav je seveda spet res, da je bilo v tuji in naši ruralistični prozi na splošno več idealizma in idealizacije kot pa stvarnega, sociološkega ali elementarno človeškega obravnavanja razmer. Zdravec potem s tega protiruralističnega stališča analizira Kranjčevo prozo iz let 1952—1955. V začetnih delih tega Kranjčevega pisateljskega obdobja je še dosti neživljenjskega psihologiziranja, romantičnih idej o zemlji, ki naj bi človeka z magično močjo priklepala nase, takega kmečkega socializma, ki po Zdravčevem mnenju ostaja »na ravni subjektivne idejne interpolacije« ter takega tolmačenja v razmerju človek — zemlja, s kakršnim se je Kranjec znašel celo na isti liniji »z najbolj konservativnimi katoliškimi tendencami v publicistiki in literaturi, zlasti pa v težkem protislovju s slovensko kmečko stvarnostjo.« (Str. 171.) Toda v nadaljnjih delih se Kranjec, kot ugotavlja Zdravec, vedno bolj odmika od tipične moralistično-utopistične ideje o »blagoslovu« zemlje in se čedalje bolj približuje stvarnemu reševanju socioloških problemov v naši kmečki srenji, dokler v romanu *Os življenja* z glavnim protagonistom Markom Magdičem ne eksplicira prehoda od individualističnega odnosa do zemlje h kolektivistični miselnosti. V tem romanu je torej Kranjčev odnos do zemlje doživel končno peripetijo oziroma preobrazbo v marksistični smeri. Ti Zdravčevi zaključki o pisateljevem odnosu do zemlje in o razvoju njegove progresivne misli so sicer prepričljivi in glede na pisateljev tekst dovolj jasno dokumentirani, le prejšnje piščeve konstatacije o konservativnem značaju ruralistične književnosti se s temi zaključki končno ne znajdejo na isti črti. V bistvu je namreč Kranjec tudi v *Osi življenja* še ostal v okviru ruralistične proze, samo družbena funkcija zemlje se je spreminjala pred njegovimi očmi, kot se je spreminjal njegov celotni pogled na svet.

Take pripombe pa bistveno ne zmanjšujejo vrednosti Zdravčeve knjige, v kateri je razgrnjena široka problematika nekega pisateljskega obdobja. Umestna bi bila celo trditev, da si je avtor v knjigi zastavil preveč ideoloških, kulturnih, estetskih in celo primerjalno literarnih vprašanj ter zavoljo tega njegova monografija šepa v kompozicijski ubranosti. Toda v glavnem prinaša jasno, problemsko zasnovano sliko ne samo o Kranjčevih delih do leta 1955, pač pa tudi o širšem kulturno-političnem dogajanju na Slovenskem v času Kranjčevega pisateljskega afirmiranja.

Jože Šifrer